

ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ
ТА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ*Коткова Н. С.*¹, к.е.н, с.н.с,<https://orcid.org/0000-0002-0553-1439>¹Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ, Україна<https://doi.org/10.31073/foodresources2020-15-27>

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних засад щодо забезпечення економічного розвитку харчової промисловості. Мета статті – оцінити взаємозв'язок динаміки продуктивності праці та заробітної плати як індикаторів економічного зростання харчової промисловості України. Застосовано методи: діалектичні – для пізнання процесів і явищ; монографічний – для аналізу наукових здобутків учених щодо економічного розвитку харчової промисловості; емпіричний – для комплексної оцінки сучасного стану продуктивності праці та заробітної плати в харчовій промисловості України; порівняльного аналізу – для визначення та аналізу показників відносної суми економії (або перевитрат) коштів на оплату праці в харчовій промисловості; графічний – для наочного відображення темпів росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці в галузі. Результати дослідження. Визначено динаміку показників продуктивності праці та заробітної плати за галузями харчової промисловості, здійснено оцінку співвідношень середньомісячної заробітної плати в галузях до середньої заробітної плати в цілому по харчовій промисловості. З'ясовано, що низьке співвідношення заробітної плати в харчовій промисловості по відношенню до рівня середньої заробітної плати в переробній промисловості негативно позначається на економічному розвитку харчової галузі, що перешкоджає залученню висококваліфікованих фахівців і, отже, максимальному використанню її інноваційно-інвестиційного потенціалу. Розраховано коефіцієнт випередження продуктивності праці над зростанням (зниженням) середньомісячної заробітної плати в харчовій та переробній промисловості України. В харчовій промисловості спостерігається негативна динаміка цього показника. Якщо протягом 2013-2016 рр. цей показник перевищував 1,0, що дозволяло галузі підтримувати оптимальний рівень оплати праці і розвивати виробництво, то з 2017 р. заробітна плата починає зростати швидшими темпами ніж продуктивність праці. Це порушує основний принцип розширеного виробництва: темпи зростання продуктивності праці повинні випереджати темпи зростання заробітної плати. Сфера застосування результатів дослідження. Результати досліджень мають науково-практичний характер і можуть слугувати джерелом довідкової інформації в подальших наукових дослідженнях й можуть бути використані економістами, спеціалістами підприємств харчової та переробної промисловості, фахівцями органів влади, науковими працівникам, викладачами, аспірантами і студентами вищих навчальних закладів.

Ключові слова: продуктивність праці, заробітна плата, харчова промисловість, економічне зростання, коефіцієнт випередження

ASSESSMENT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN GROWTH OF LABOR PRODUCTIVITY AND WAGES IN THE FOOD INDUSTRY

Nataliia Kotkova¹, PhD, Sen. Res.,<https://orcid.org/0000-0002-0553-1439>¹Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine<https://doi.org/10.31073/foodresources2020-15-27>

The subject of research is a set of theoretical, methodological and practical principles for ensuring the economic development of the food industry. **The purpose of the article** is to assess the relationship between the dynamics of labor productivity and wages as indicators of economic growth of the food industry of Ukraine. The following methods were used: dialectical for cognition of processes and phenomena; monographic for the analysis of scientific achievements of scientists concerning economic development of the food industry; empirical for a comprehensive assessment of the current state of labor productivity and wages in the food industry of Ukraine; comparative analysis to determine and analyze indicators of the relative amount of savings (or overspending) of funds for wages in the food industry; graphical to visualize the growth rate of average monthly wages and productivity in the industry. **Research results.** The dynamics of labor productivity and wages by food industry is determined, the ratio of average monthly wages in industries to the average wage in general in the food industry is estimated. It was found that the low ratio of wages in the food industry to the average wage in the processing industry has a negative impact on the economic development of the food industry, which prevents the involvement of highly qualified professionals and, consequently, the maximum use of its innovation and investment potential. The coefficient of advance of labor productivity over the growth (decrease) of the average monthly wage in the food and processing industry of Ukraine is calculated. In the food industry there is a negative trend of this indicator. If during 2013-2016 this indicator exceeded 1.0, which allowed the industry to maintain the optimal level of wages and develop production, then from 2017 wages begin to grow faster than labor productivity. This violates the basic principle of expanded production: the growth rate of labor productivity must outpace the growth rate of wages. **Scope of research results.** The results of research are scientific and practical and can serve as a source of background information in further research and can be used by economists, specialists in food and processing industries, government professionals, researchers, teachers, graduate students and students of higher education.

Key words: labor productivity, wages, food industry, economic growth, advance rate

Постановка проблеми. Проблема співвідношення темпів зростання продуктивності праці й заробітної плати тривалий час є предметом наукових досліджень, пильної уваги політиків. Порівняльна динаміка заробітної плати та продуктивності праці відображає зміни найважливіших макроекономічних пропорцій, таких як виробництво й споживання, споживання й накопичення, виробництво засобів виробництва й предметів споживання. Без зростання продуктивності праці неможливе вирішення основних макроекономічних проблем. Заробітна плата, в свою чергу, залежить не тільки від темпів зростання виробництва та підвищення продуктивності праці, а й від кваліфікації, зацікавленості працівника в праці, його мотивації до виконання поставлених перед ним завдань, самореалізації та професійного розвитку.

Продуктивність праці є одним з найбільш зручних і інтегральних показників рівня технологічного розвитку суспільства і вважається важливим економічним показником, який тісно пов'язаний з економічним зростанням, конкурентоспроможністю й рівнем добробуту суспільства. У традиційному трактуванні "продуктивність праці" – це загальний обсяг виробництва (вимірюваний в перерахунку на валовий внутрішній продукт

– ВВП), вироблений на одиницю праці (вимірюваний в перерахунку на чисельність зайнятих або на кількість відпрацьованих людино-годин одним працівником) протягом звітного періоду. Цей показник дозволяє оцінювати рівні й темпи зростання витрат ВВП на робочу силу з плином часу, забезпечуючи тим самим загальну інформацію про ефективність та якість людського капіталу у виробничому процесі. Продуктивність праці може бути розрахована у вартісних і натуральних одиницях.

Величина продуктивності праці та динаміка цього показника вважаються багатьма дослідниками вирішальними умовами досягнення економічного зростання [3]. Як наслідок – поліпшення якості життя населення. У зв'язку з цим надто важливим є стабільне підвищення ефективності виробництва, і зокрема збільшення продуктивності праці як базового чинника забезпечення якісного приросту доданої вартості, збільшення доходу, отриманого з кожної одиниці витрачених ресурсів, зниження загального рівня цін, підвищення стандартів життя працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання продуктивності праці має надзвичайно велике значення як для підприємств харчової промисловості, так і для промисловості загалом. Теоретичні та практичні аспекти підвищення продуктивності праці та формування мотиваційного менеджменту підприємств харчової промисловості були обґрунтовані в наукових працях багатьох науковців, серед яких: В.Г. Андрійчук, Д.П. Богиня, О.А. Богуцький, В.М. Геєць, Й.С. Завадський, А.М. Колот, М.Б. Махсма, М.Х. Мескон, Т.Л. Мостенська, В.А. Савченко, М.П. Сичевський, Д.В. Феоктистов, Ф.І. Хміль та ін. Разом з тим, дослідження співвідношення динаміки продуктивності праці та заробітної плати як індикатора економічного розвитку харчової промисловості України потребують подальшого вивчення.

Мета статті – дослідити співвідношення динаміки продуктивності праці та заробітної плати як індикатора економічного зростання харчової промисловості України.

Виклад основних результатів дослідження. Економічний розвиток є пріоритетним напрямком в управлінні будь-якої держави. Сформована економіко-політична ситуація в Україні відображає уповільнення темпів економічного зростання, без якого не можливо досягти економічного розвитку. Економічний розвиток – це зміна економіки взагалі, перехід від одного її якісного стану до іншого, в той час як економічне зростання – всього лише прояв економічного розвитку. Одне з найбільш важливих рис економічного розвитку – підвищення добробуту всіх груп населення, що характеризується збільшеною матеріальною забезпеченістю [4].

Економічне зростання в Україні має вкрай нестійкий характер. Воно можливе при умові поступального розвитку внутрішнього ринку, на якому гроші населення – головний інструмент, а підвищення купівельної спроможності є вагомим стимулом для розвитку галузей економіки, які орієнтовані на внутрішній ринок [7].

У економічній літературі показниками економічного зростання частіше вважають зміну величини ВВП та ВВП на душу населення за певний період. Продуктивність праці відіграє найважливішу роль в системі соціально-економічного розвитку суспільного виробництва; відображає реальні досягнення й можливості подальшого розвитку, як окремого господарюючого суб'єкта, так і економіки країни в цілому. Важливим фактором, що впливає на темпи зростання ефективності виробництва, рівень і якість життя населення є також заробітна плата. Однією з важливих мотивацій цього дослідження став факт проблеми випереджаючого зростання доходів населення, над зростанням продуктивності праці. З іншого боку, проблеми низької оплати праці обумовлюють низьку його продуктивність, і в цьому сенсі стимулююча роль оплати праці відіграє все меншу роль в зростанні продуктивності праці.

Офіційні Методичні рекомендації з розрахунку продуктивності праці, затверджені наказом Міністерства економіки України №916 від 26.12.2008 р., було розроблено з метою розрахунку продуктивності праці в цілому по економіці країни та за видами економічної діяльності. Вони формують загальні підходи до визначення показників продуктивності

праці: на національному рівні, за видами економічної діяльності (у т.ч. промислової), а також для міжнародних порівнянь [1]. Відповідно до методичних рекомендацій продуктивність праці за видами економічної та промислової діяльності розраховується як відношення валової доданої вартості за видом економічної (промислової) діяльності до чисельності зайнятих або середньооблікової кількості штатних працівників за видами економічної (промислової) діяльності.

Представлені дані в таблиці 1 свідчать про зростання продуктивності праці (розрахованої за доданою вартістю) в галузях харчової промисловості за 2013-2018 рр.

Таблиця 1

Продуктивність праці харчової промисловості України в 2013 та 2018 роках

Галузі промисловості	Продуктивність праці, тис грн / чол.		Темп приросту продуктивності праці, %	Частка доданої вартості галузі в доданій вартості харчової промисловості, %	
	2013	2018		2013	2018
Виробництво харчових продуктів та напоїв	120,42	321,72	167,16	100,0	100,0
Виробництво харчових продуктів	128,30	317,36	147,36	94,20	90,04
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	92,43	226,06	144,57	11,70	12,17
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	65,54	296,17	351,89	1,11	2,13
Перероблення та консервування фруктів і овочів	155,22	380,37	145,05	6,43	4,86
Виробництво олії та тваринних жирів	586,04	1063,04	81,39	30,47	28,12
Виробництво молочних продуктів	84,11	234,57	178,88	10,10	10,33
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	124,42	306,36	146,23	5,20	4,94
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	56,85	121,49	113,70	11,42	8,88
Виробництво інших харчових продуктів	126,51	356,76	182,00	15,38	16,12
Виробництво готових кормів для тварин	184,16	496,70	169,71	2,40	2,49
Виробництво напоїв	60,27	367,30	509,42	5,80	9,96

Джерело: розраховано та складено автором з використанням [2]

Найбільші темпи зростання продуктивності праці протягом досліджуваного періоду демонстрували виробництво напоїв (в 5,1 рази), перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків (в 3,5 рази), виробництво інших харчових продуктів (182%). Продуктивність праці в харчовій промисловості склала у 2018 році 321,72 тис грн / чол., тоді як у виробництві олії та тваринних жирів – 1063,04 тис грн / чол. Частка доданої

вартості цієї галузі в доданій вартості харчової промисловості в 2018 році становила 28,12%.

Важливим фактором зростання продуктивності праці й елементом мотиваційної системи досягнення бажаного рівня продуктивності виступає матеріальне стимулювання працівників, що пов'язано з підвищенням реальної заробітної плати. Багато дослідників звертають увагу на те, що низький рівень продуктивності праці визначається недостатнім його стимулюванням і низькими реальними доходами працюючих громадян [13, 14, 15].

Зважаючи на той факт, що показник продуктивності праці є одним з важливіших економічних індикаторів, його дослідження є доцільним в комплексі з іншими економічними показниками, перш за все, рівнем заробітної плати. У ринковій економіці саме заробітна плата є єдиним можливим інструментом, що забезпечує вмотивованість працівників у високопродуктивній праці; наявність прямої залежності між результатами праці та винагородою є неодмінною умовою ефективного функціонування як окремого підприємства, так і харчової промисловості України. В той же час, заробітна плата є основним джерелом відтворення найважливішого ресурсу будь-якої сучасної економіки, що забезпечує високу продуктивність – людського капіталу.

Заробітна плата є основним джерелом грошових доходів працівників, не тільки визначає рівень життя й добробуту їх сімей, а й формує ставлення до праці, й тому її рівень повинен максимально відповідати вартості робочої сили. Рівень заробітної плати є одним з показників, на основі яких можна зробити висновки про стан розвитку підприємств галузі та про наявність у працюючих матеріальної мотивації до результативної праці, що сприяє підвищенню ефективності виробництва. Тому науковий інтерес представляють дослідження не тільки рівня продуктивності праці у постійних цінах та реальної заробітної плати, а й динаміки продуктивності праці у фактичних цінах та зміни номінальної заробітної плати. Дослідження динаміки рівня цих показників надасть можливість визначити основні економічні переваги у діяльності суб'єктів господарювання та сформулювати пріоритетні напрямки забезпечення раціональних пропорцій досліджуваних показників за умов економічної самостійності підприємств.

У 2018 році рівень нарахованої середньомісячної заробітної плати в харчовій промисловості склав 8117,11 грн / особу, що на 8% менше ніж середній рівень заробітної плати по переробній промисловості (табл. 2).

Найбільш високооплачуваними галузями в харчовій промисловості в 2018 році були: виробництво олії та тварин жирів – 10802,11 грн / особу, що на 33,08% вище від середнього показника по харчовій промисловості та виробництво напоїв – 10728,64 грн / особу. Низький рівень заробітної плати зберігається в переробленні та консервуванні риби, ракоподібних і молюсків 5448,47 грн / особу (у порівнянні із середнім показником по харчовій промисловості менше на 32,9%) та у виробництві хліба, хлібобулочних і борошняних виробів (у порівнянні із середнім показником по харчовій промисловості менше на 26,7%).

Таким чином, диференціація рівнів заробітної плати за галузями харчової промисловості значна. На підставі отриманих даних дослідження виявлено, що низька заробітна плата обумовлюється низькою кваліфікацією й мобільністю робочої сили, а це в свою чергу є важливим чинником підвищення продуктивності праці. Отже, взаємозалежність розвитку сфери освіти й ринку праці є вирішальним чинником [6]. Підготовка висококваліфікованих та компетентних на ринку праці фахівців – головна соціальна функція інституту освіти. Саме ринок праці в сучасних умовах є індикатором результативності професійної освіти.

Однією з ключових проблем соціально-економічного розвитку суспільства є необхідність радикальних перетворень механізму управління співвідношеннями продуктивності праці й заробітної плати, що сприяють поживленню економіки, позитивній тенденції в динаміці продуктивності праці. Підвищення рівня співвідношень продуктивності праці й заробітної плати є пріоритетним напрямом розвитку країн з

ринковою економікою. Воно набуло особливої актуальності для підприємств харчової промисловості України. Економічна криза, що вразила країну, суттєво позначилася на ефективності виробництва, призвела до різкого зниження економічної активності. Підвищення зацікавленості в продуктивній праці пов'язано з заробітною платою, що відбиває, з одного боку, здібності працівника вміло використовувати робочий час, а з іншого – параметри науково-технічного прогресу [8].

Таблиця 2

Динаміка середньомісячної заробітної плати за галузями харчової промисловості протягом 2013-2018 рр.

Галузі харчової промисловості	Середньомісячна заробітна плата, грн. / особу		Співвідношення середньомісячної заробітної плати за галузями харчової промисловості до середньої заробітної плати галузі, %			
			харчової промисловості		переробної промисловості	
	2013	2018	2013	2018	2013	2018
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	2685,63	7737,92	89,39	95,33	84,27	87,67
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	1873,78	5448,47	62,37	67,12	58,79	61,73
Перероблення та консервування фруктів і овочів	3563,48	9571,27	118,61	117,91	111,81	108,45
Виробництво олії та тваринних жирів	3952,74	10802,11	131,56	133,08	124,03	122,39
Виробництво молочних продуктів	2604,48	7041,94	86,69	86,75	81,72	79,79
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	2593,96	6923,82	86,34	85,30	81,39	78,45
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	2278,39	5948,17	75,83	73,28	71,49	67,39
Виробництво інших продуктів харчування	3449,48	9640,01	114,81	118,76	108,24	109,22
Виробництво готових кормів для тварин	2813,44	8498,10	93,64	104,69	88,28	96,29
Виробництво напоїв	4229,15	10728,64	140,76	132,17	132,70	121,56

Джерело: розраховано та складено автором з використанням [2]

Відповідно до положень економічної теорії зростання реальної заробітної плати на підприємствах і в галузях матеріального виробництва повинно бути адекватне підвищенню продуктивності праці та ефективності виробництва. У науковій літературі зазначається [13], що зростання заробітної плати і продуктивності праці варіюються за різними галузями. Порівняльний аналіз зміни рівня реальної заробітної плати та продуктивності праці в харчовій промисловості України (рис. 1) відображає поступове зростання вартості робочої сили на ринку праці в харчовій промисловості України.

З точки зору економічної доцільності ситуацію не можна вважати ефективною. З іншого боку, вартість робочої сили на початок аналізованого періоду була настільки малою, що неадекватне підвищення заробітної плати відносно продуктивності праці було обумовлено об'єктивними вимогами часу та поліпшенням фінансової спроможності українських підприємств харчової промисловості.

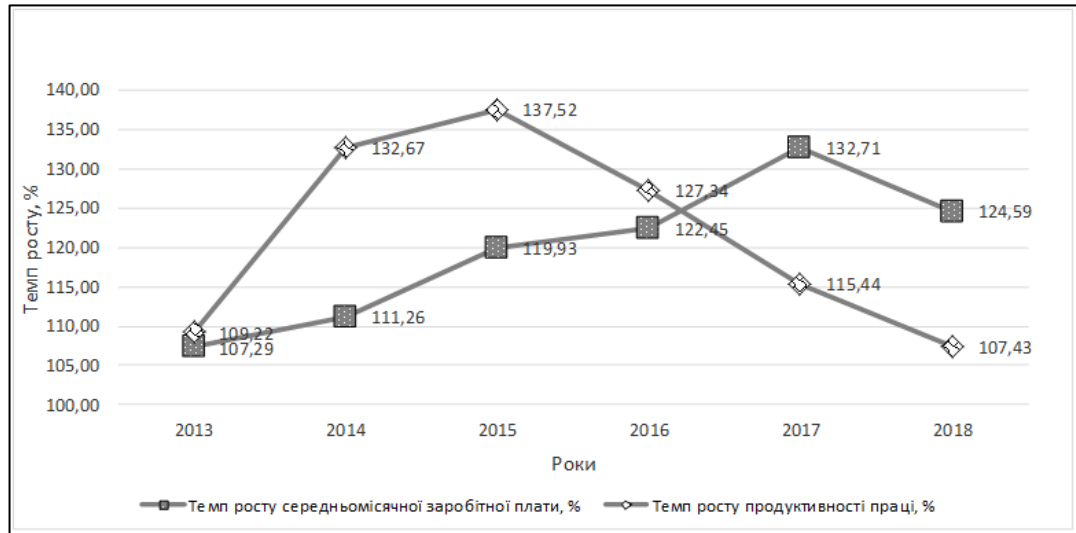

Рис. 1. Темпи росту середньомісячної заробітної плати та продуктивності праці в харчовій промисловості України, %

Джерело: побудовано автором з використанням [2]

Аналіз показників в динаміці свідчить, що стійкої тенденції зміни динаміки продуктивності праці не простежується. Найменші темпи приросту спостерігалися в 2013 році. Пік зростання продуктивності праці припав на 2015 рік – 137,52%. Починаючи з 2017 року середньомісячна заробітна плата зростає швидшими темпами, ніж продуктивність праці.

У 2018 р. політика в харчовій промисловості України по забезпеченню динамічного зростання заробітної плати не супроводжувалась випереджаючим зростанням продуктивності праці на одного працівника. Темпи зростання продуктивності праці на одного працівника в 2018 році були менші, ніж темпи зростання оплати праці, й становили 124,59% та 107,43% відповідно (рис. 1).

Катастрофічне падіння продуктивності праці в харчовій промисловості обумовлює необхідність вивчення питання про сформовані співвідношення продуктивності та оплати праці. Зіставляючи індекси продуктивності праці та середньої заробітної плати, визначають коефіцієнт випередження зростання продуктивності праці в порівнянні з ростом середньої заробітної плати ($K_{в.}$):

$$K_{в.} = \frac{\overline{T}_{p(w)}}{\overline{T}_{p(z.пл.)}}, \quad (1)$$

де $\overline{T}_{p(w)}$ – середньорічний темп росту продуктивності праці, %;

$\overline{T}_{p(z.пл.)}$ – середньорічний темп росту середньої заробітної плати %;

Коефіцієнт випередження характеризує, на скільки темп зростання продуктивності праці випереджає темп зростання заробітної плати.

Динаміку коефіцієнта випередження продуктивності праці над зростанням (зниженням) середньомісячної заробітної плати в харчовій та переробній промисловості України представлено на рис. 2.

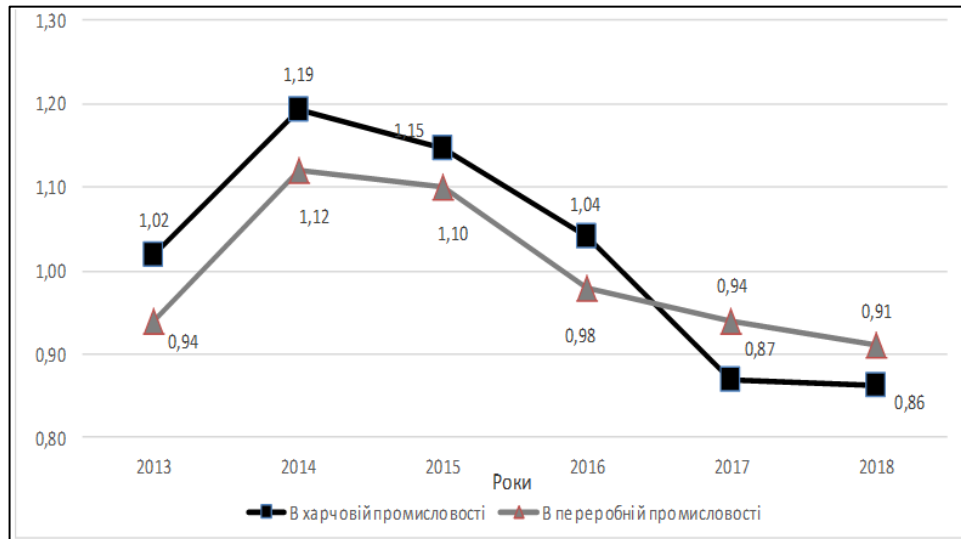

Рис. 2. Коефіцієнт випередження продуктивності праці над зростанням (зниженням) середньомісячної заробітної плати в харчовій та переробній промисловості України
Джерело: розраховано та побудовано автором з використанням [2]

Проведений аналіз свідчить, що в харчовій промисловості спостерігається негативна динаміка цього показника. Якщо протягом 2013-2016 рр. цей показник перевищував 1,0, що дозволяло галузі економити на фонді оплати праці, то з 2017 р. заробітна плата починає підвищуватися більшими темпами ніж продуктивність праці.

В переробній промисловості України досліджуваний показник в 2018 р. дещо вищий ніж в харчовій галузі (0,91). Зростання продуктивності праці стимулюється в тому випадку, якщо супроводжується зростанням реальної заробітної плати працівників, що абсолютно справедливо підвищує їх добробут [12].

Динаміка коефіцієнту випередження росту продуктивності праці над зростанням (зниженням) середньомісячної заробітної плати за галузями харчової промисловості представлена в таблиці 3.

Згідно з отриманими в табл. 3 даними, практично у всіх галузях харчової промисловості (крім виробництва готових кормів для тварин) у 2018 році зростання заробітної плати випереджало зростання продуктивності праці. При виробництві готових кормів для тварин темпи зростання продуктивності праці в 2018 році вищі, ніж темпи зростання заробітної плати. Це дозволяє зробити висновок, що зростання заробітної плати працівників у цій сфері було наслідком підвищення ефективності використання праці.

В 2017 році підвищення ефективності використання праці спричинило зростання заробітної плати працівників у галузі з виробництва м'яса та м'ясних продуктів.

Таким чином, співвідношення продуктивності та оплати праці в харчовій промисловості, що сформувалось протягом 2017-2018 рр., не відповідає оптимальному, набуло характеру негативної тенденції, що гальмує розвиток переробної та галузей харчової промисловості.

Отже, виважена політика у сфері оплати праці в галузях харчової промисловості дозволить підвищити її ефективність.

Зміна співвідношення між темпами зростання продуктивності праці та її оплати формує відносну суму економії (перевитрат) коштів на оплату праці ($\pm E$):

$$\pm E = \text{ВОП}_1 \times \frac{I_{\text{ЗП}} - I_{\text{ПП}}}{I_{\text{ЗП}}}, \quad (2)$$

де $ВОП_1$ – сума витрат на оплату праці персоналу в базисному періоді, грн.;

$I_{ЗП}$ – темп зростання середньорічної заробітної плати, % або коеф.;

$I_{ПП}$ – темп зростання середньорічної продуктивності праці, % або коеф.

Відносна сума економії (перевитрат) коштів на оплату праці в галузях харчової та переробної промисловості України протягом 2013-2018 рр. представлена в таблиці 4.

Таблиця 3

Динаміка коефіцієнту випередження росту продуктивності праці над зростанням (зниженням) середньомісячної заробітної плати за галузями харчової промисловості протягом 2013-2018 рр.

Галузі харчової промисловості	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	0,90	1,24	1,16	0,89	1,04	0,81
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	0,82	1,29	1,23	0,91	0,82	0,92
Перероблення та консервування фруктів і овочів	1,02	1,12	1,12	0,96	0,89	0,97
Виробництво олії та тваринних жирів	0,98	1,21	0,95	1,22	0,88	0,87
Виробництво молочних продуктів	1,07	0,99	1,13	0,94	0,97	0,88
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	1,06	1,04	1,27	1,11	0,90	0,72
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	1,16	1,03	1,26	0,87	0,75	0,92
Виробництво інших продуктів харчування	1,03	1,18	1,23	0,81	0,91	0,85
Виробництво готових кормів для тварин	0,70	1,26	1,72	0,86	0,51	1,05
Виробництво напоїв	0,94	1,01	1,13	1,02	0,94	0,94

Джерело: розраховано та складено автором з використанням [2]

Кошти на оплату праці потрібно використовувати таким чином, щоб темпи зростання продуктивності праці випереджали темпи росту його оплати. Тільки при таких умовах створюються можливості для нарощування темпів розширеного виробництва. Якщо такий принцип не дотримується, то відбуваються перевитрата фонду оплати праці, що спричиняє підвищення собівартості продукції й відповідно зменшення суми прибутку [12].

На підставі даних, наведених в таблиці 3, встановлено, що протягом 2017-2018 рр. спостерігалися перевитрати коштів на оплату праці в харчовій промисловості. Більш високі темпи зростання продуктивності праці в порівнянні з темпами зростання оплати праці працівників при виробництві готових кормів для тварин сприяли економії фонду зарплати в розмірі 24,34 млн грн.

В цілому виявлені тенденції свідчать про нестабільне зростання продуктивності праці в різних галузях харчової промисловості України. А оскільки підвищення продуктивності праці є основним джерелом розвитку виробництва, ситуація, що склалася обмежує потенціал цих видів економічної діяльності в реалізації політики імпортозаміщення та знижує їх роль в прискоренні економічного розвитку країни.

Недостатньо високий рівень продуктивності праці в галузях харчової промисловості поєднується з високим ступенем зносу виробничого обладнання, галузевими диспропорціями, негативними змінами в структурі зайнятості, зниженням інвестицій в промисловість, кон'юнктурними коливаннями, що обмежує розвиток економіки України.

Таблиця 4

Відносна сума економії (перевитрат) коштів на оплату праці в харчовій та переробній промисловості України протягом 2013-2018 рр., млн грн

Галузі	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Переробна промисловість	4395,28	-8431,55	-7639,85	1589,97	7244,36	13089,31
Харчова промисловість	-259,07	-2672,50	-2236,40	-728,98	3262,75	4292,87
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	199,75	-404,33	-314,88	243,34	-153,19	1035,76
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молюсків	30,27	-42,04	-34,41	20,57	63,82	38,19
Перероблення та консервування фруктів і овочів	-18,44	-109,09	-105,19	35,08	149,52	53,08
Виробництво олії та тваринних жирів	24,89	-327,13	99,58	-564,08	361,40	462,85
Виробництво молочних продуктів	-130,57	15,27	-267,10	150,02	114,03	525,86
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	-38,45	-24,02	-204,53	-98,73	123,29	379,55
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	-358,57	-66,25	-608,98	360,36	896,21	373,16
Виробництво інших продуктів харчування	-70,18	-464,66	-576,53	612,79	381,98	840,19
Виробництво готових кормів для тварин	66,09	-55,61	-239,00	41,15	221,07	-24,34
Виробництво напоїв	157,42	-28,47	-328,71	-65,26	203,01	221,36

Джерело: розраховано та складено автором з використанням [2]

Сучасне регулювання державою продуктивності праці в українській економіці має дещо фрагментарний характер, не завжди орієнтуючись на результати в довгостроковій перспективі. Недостатня увага до цього питання може призвести до недовикористання трудового потенціалу й зниження віддачі від трудових ресурсів в майбутньому. На сукупну продуктивність праці й економічне зростання впливають також і рівень освіти, масштаби виробництва в країні, якість основного капіталу, нові організаційні форми використання промислового та інтелектуального капіталу.

У зв'язку з цим в якості механізмів і методів розвитку галузей харчової промисловості й стимулювання зростання продуктивності праці пропонується застосування податкових механізмів підвищення інноваційної та інвестиційної активності, підтримка малого підприємництва, ефективне державне управління й реалізація

обґрунтованої промислової політики, технічне переозброєння підприємств та впровадження інновацій. Дослідження підтверджують, що близько 40-66% зростання сукупної продуктивності є результатом використання у виробництві наукових досягнень [11].

Істотним напрямком підвищення продуктивності праці в харчовій промисловості є максимальне зниження втрат сировини й корисних речовин в сировині при збиранні, транспортуванні та зберіганні. Втрати сировини знижують обсяги виробництва харчової та переробної галузей, а значить й продуктивність праці. Зменшення втрат корисних речовин у відходах (жомі, вичавках, дріжджах і т.п.), промислова їх утилізація на місці виникнення дозволяють значно збільшити обсяги продукції.

Таким чином, впровадження досягнень сучасного науково-технічного прогресу й, в першу чергу, безвідходних, маловідходних, ресурсозберігаючих технологій і техніки для їх здійснення збільшують вихід продукції з того ж обсягу переробленої сировини, знижують витрати на одиницю продукції та підвищують продуктивність праці. В умовах обмеженості ресурсів для промислової переробки доцільно стимулювати поглиблення переробки вихідної сировини, розвивати виробництво продукції, максимально готової до використання. Це дозволить збільшити вихід кінцевої продукції у вартісному вираженні в розрахунку на одиницю сировини, збільшити товарообіг і надходження коштів до бюджету.

Ще одним важливим фактором зростання продуктивності праці й елементом мотиваційної системи досягнення бажаного рівня продуктивності виступає матеріальне стимулювання працівників, що виражається в підвищенні реальної заробітної плати. Багато дослідників звертають увагу на те, що найнижчий рівень продуктивності праці визначається недостатнім його стимулюванням і низькими реальними доходами працюючих громадян [15].

Висновки

Для переходу до інноваційного типу економічного розвитку необхідна мобілізація всіх наявних в економіці ресурсів, а заробітна плата може і повинна виступати одним з найважливіших факторів економічного зростання. Основа такого зростання в сучасних українських умовах полягає в підвищенні продуктивності праці, що базується на технологічно вдосконаленому обладнанні та високопродуктивному людському капіталі, як це відбувається в усіх економічно розвинених країнах.

На ріст продуктивності праці окремого працівника, поряд з іншими факторами, впливає, насамперед, заробітна плата, як стимул для підвищення кваліфікації працівників, поліпшення якості виконаної роботи. Важливість аналізу співвідношення цих двох показників полягає в тому, що, з одного боку, високопродуктивна праця не може бути низькооплачуваною, а з іншого боку, підвищення заробітної плати повинно стимулювати підвищення ефективності праці. При цьому заробітна плата як основний вид доходу більшої частини населення в українській економіці є найважливішим джерелом відтворення людського капіталу.

Бібліографія

1. Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності, затверджені Наказом Міністерства економіки України від 26.12.2008 № 916. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0916665-08#Text>.
2. Державна служба статистики України. Статистична інформація. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Геєць В. М. Структурні зміни та економічний розвиток України : за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. К. 2011. 696 с.

4. Огаренко Т. Ю. Категорії «Економічний розвиток» і «Розвиток економіки»: суть та співвідношення. Сталий розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал. 2013. №4(21). С.265-270.
5. Сичевський М. П. Коваленко О. В. Чинники інноваційної конкурентоспроможності харчової промисловості в контексті глобалізації. Економіка АПК. 2016. № 11. С. 60-67.
6. Цыренов Д. Д. Институт образования и рынок труда: качественное и количественное взаимодействие. Вестник Бурятского государственного университета. 2014. № 1. С. 42-54.
7. Шульгінова Л. А. Державне регулювання заробітної плати в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Теорія та практика державного управління. Вип. 3 (38). С. 348-355.
8. Якубов Т. В., Читаев М. А., Махаев А. С. Обзор текущих проблем развития пищевой промышленности Чеченской Республики. Молодой ученый. 2017. № 8. С. 205-209. <https://moluch.ru/archive/142/39962>.
9. Andrew Sharpe, Jean-François Arsenault, and Peter Harris. The relationship between labour productivity and real wage growth in Canada and OECD countries. Centre for the study of living standards. 2008. 83 p.
10. Bernstein Jared. Wages, productivity, progressive policies, and serial correlation: I weigh in on an important, interesting debate. November 20th, 2017. Accessible at: <http://jaredbernsteinblog.com/wages-productivity-progressive-policies-and-serial-correlation-iweigh-in-on-an-important-interesting-debate>.
11. Dagmara Nikulin. Relationship between wages, labour productivity and unemployment rate in new EU member countries. Journal of International Studies. 2015. № 1. p. 30-40.
12. Pasimeni Paolo. The Relation between Productivity and Compensation in Europe, 2018. Discussion paper 079. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/dp079_en.pdf.
13. McMillan M., Rodrik D., Verduzco-Gallo I. Globalization, Structural Change, and Productivity Growth, with an Update on Africa. World Development, 2014;(63):11-32. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.10.012>.
14. Lawrence, R.Z. (2016). Does Productivity Still Determine Worker Compensation? Domestic and International Evidence. Ch.2 in The US Labor Market: Questions and Challenges for Public Policy. American Enterprise Institute Press.
15. Sakamoto T. Four Worlds of Productivity Growth: A Comparative Analysis of Human Capital Investment Policy and Productivity Growth Outcomes. International Political Science Review, 2018;39(4):531–550. <https://doi.org/10.1177/0192512116685413>.

References

1. Timchasovi metodichni rekomendaciyi rozrahunku produktivnosti praci v cilomu v ekonomici ta za vidami ekonomichnoyi diyalnosti. (2008). Zatverdzeni Nakazom Ministerstva ekonomiki Ukrayini vid 26.12.2008. № 916. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0916665-08#Text> [in Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Statystychna informacija. (2020). <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Geyec V. (2011). Strukturni zmini ta ekonomichnij rozvitok Ukrayini [Structural changes and economic development of Ukraine]: za red. d-ra ekon. nauk L. Shinkaruk; NAN Ukrayini, In-t ekonomiki ta prognozuvannya. K. 696 p. [in Ukrainian].
4. Ogarenko T. (2013). Kategoriyi «Ekonomichnij rozvitok» i «Rozvitok ekonomiki»: sut ta spivvidnoshennya [Categories "Economic Development" and "Economic Development": essence and relationship]. Stalij rozvitok ekonomiki [Sustainable economic development]. Mizhnarodnij naukovo-virobnichij zhurnal. №4(21). P. 265-270 [in Ukrainian].
5. Sychevskyi M. Kovalenko O. (2016). Chynnyky innovatsiinoi konkurentospromozhnosti kharchovoi promyslovosti v konteksti hlobalizatsii [Factors of food industry innovation

competitiveness in the context of globalization] *Ekonomika APK* [Economics of AFC], № 11, P. 60-67 [in Ukrainian].

6. Cyrenov D. (2014) Institut obrazovaniya i rynek truda: kachestvennoe i kolichestvennoe vzaimodejstvie [Institute of Education and the labor market: qualitative and quantitative interaction.]. *Vestnik Buryatskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of Buryat State University]. № 1. P. 42-54. [in Russian].

7. Shulginova L. (2012) Derzhavne reguluvannya zarobitnoyi plati v Ukrayini: problemi ta shlyahi yih virishennya [State regulation of wages in Ukraine: problems and ways to solve them]. *Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya* [Theory and practice of public administration]. № 3 (38). P. 348-355. [in Ukrainian].

8. Yakubov T., Chitaev M., Mahaev A. (2017). Obzor tekushih problem razvitiya pishевой promyshlennosti Chechenskoj Respubliki [Review of the current problems of the development of the food industry in the Chechen Republic]. *Molodoj uchenyj* [Young scientist]. № 8. P. 205-209. <https://moluch.ru/archive/142/39962>.

9. Andrew Sharpe, Jean-François Arsenault, Peter Harris. (2008) The relationship between labour productivity and real wage growth in Canada and OECD countries. Centre for the study of living standards. 83 p.

10. Bernstein Jared. (2017). Wages, productivity, progressive policies, and serial correlation: I weigh in on an important, interesting debate. Accessible at: <http://jaredbernsteinblog.com/wages-productivity-progressive-policies-and-serial-correlation-iweigh-in-on-an-important-interesting-debate>.

11. Dagmara Nikulin. (2015). Relationship between wages, labour productivity and unemployment rate in new EU member countries. *Journal of International Studies*. № 1. p. 30-40.

12. Pasimeni Paolo. (2018) The Relation between Productivity and Compensation in Europe. Discussion paper 079. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/dp079_en.pdf.

13. McMillan M., Rodrik D., Verduzco-Gallo I. (2014) Globalization, Structural Change, and Productivity Growth, with an Update on Africa. *World Development*, (63):11-32. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.10.012>.

14. Lawrence R. (2016) Does Productivity Still Determine Worker Compensation? Domestic and International Evidence. Ch.2 in *The US Labor Market: Questions and Challenges for Public Policy*. American Enterprise Institute Press.

15. Sakamoto T. (2018) Four Worlds of Productivity Growth: A Comparative Analysis of Human Capital Investment Policy and Productivity Growth Outcomes. *International Political Science Review*, 39(4): 531-550. <https://doi.org/10.1177/0192512116685413>.